

Andrej Abramović*

Vjerska obilježja u sudovima, da ili ne?

Sadržaj

1. Uvod
2. Vjerska obilježja u zgradi suda
3. Vjerska obilježja sudaca
4. Vjerska obilježja odvjetnika i stranaka
5. Za kraj

1. Uvod

Roy S. Moore iz države Alabama (SAD), postao je okružni sudac 1992. godine. Odlučio je da zasjedanja suda počinje s molitvom, a na zid sudnice je pričvrstio drvenu ploču s izrezbarenih deset božjih zapovijedi „da popuni prazan zid“. Na inicijativu ACLU (*American civil liberties union*) državni sud je zabranio najprije molitvu u sudnici, a zatim naredio i uklanjanje duboreza. Godine 2001. sudac Moore se natjecao za Vrhovni sud Alabame i bio izabran. Nakon 6 mjeseci u zgradu suda je krišom noću unio granitni spomenik težak 2,5 tone (!?) na kojem je uklesan – naravno, Dekalog. Ponovno je sud naredio uklanjanje spomenika, ponovno Moore nije htio pokoriti se presudi, pa je naređeno njezino izvršenje. Zbog takvog ponašanja Moore je 2004. razriješen sudačke dužnosti. Nakon što se u međuvremenu dvaput neuspješno natjecao za mjesto guvernera Alabame, 2012. je ponovno izabran za suca Vrhovnog suda te savezne države. Poznat je pod nadimkom „ajatolah Alabame“.

Iz priče o sucu Mooreu može se razabrati da je pitanje dopuštenosti i dopustivosti vjerskih obilježja u sudovima – aktualno pitanje, i to ne samo domaćeg i regionalnog, već i univerzalnog značaja. Ovaj rad ima ambiciju da na pitanje iz naslova pokuša dati argumentirani odgovor, ili da ga, barem, razmotri s različitih aspekata.

Ako pokušamo zamisliti mjesta gdje bi bilo moguće naći vjerske simbole u sudovima ili drugim pravosudnim institucijama, možemo ustanoviti sljedeće: vjerska obilježja mogla bi biti a) postavljena negdje u zgradi suda ili sudnici, b) mogu biti dio opreme ili odjeće suca ili sudskih službenika, c) mogu biti dio opreme ili odjeće punomoćnika stranaka ili državnih odvjetnika, odnosno d) mogu biti dio odjeće stranaka. Razmotrit ću u nastavku svaku od nabrojanih mogućnosti, kako prema predviđenom zakonskom okviru, tako i s nekih drugih aspekata. Napominje se, radi boljeg razumijevanja navoda i citata, da su oni uzimani iz spisa triju

* Autor je dipl. pravnik, sudac i predsjednik Upravnog suda u Zagrebu.

abrahamskih religija, budući da one imaju najveći broj vjernika na ovom području, te budući da su potpisanom autoru koliko - toliko poznate, za razliku od ostalih.

2. Vjerska obilježja u zgradi suda

Vjera kao fenomen i suđenje kao ljudska djelatnost od postanka država bili su u tijesnoj vezi. Prve države bile su teokracije, a prve sudnice hramovi. Čovjek je uvijek bio sklon djelovanjem bog(ov)a objašnjavati pojave kojima ne poznaje uzrok, odnosno kojima ne može upravljati. Korijen takvih vjerovanja nalazimo još uvijek u jeziku, pa je onaj kojem sve dobro uspijeva "bog-at". Spoznavanje istine i razlikovanje dobra od zla božanski su atributi. Za zakone je također bilo smatrano da su došli od boga. Tada su vjerska obilježja bila ne samo redovita, nego i neizostavna kulisa za prakticiranje svih aktivnosti vlasti, jer je direktna veza s bogom bila temeljni uvjet za priznavanje vlasti, pa kada bi se ta veza izgubila, svrgavao se postojeći i postavljao novi vladar. Na opisani način funkcionirali su gradovi - države u kolijevci civilizacije Mezopotamiji, a slično i je bilo i u Egiptu. Tek preko 2000 godina nakon formiranja prvih gradova - država u Mezopotamiji, u vrijeme Hamurabija i njegovog čuvenog zakonika¹, razdvojene su funkcije svećenika i sudaca. S razvojem prvih država uvriježilo se - ili nametnulo - mišljenje da je "vlast od boga", što ipak predstavlja napredak u odnosu na ranije uvjerenje o božanskom podrijetlu vladara. Međutim, i dalje je percepcija da je djelatnost sudaca, u svom bitnom sadržaju spoznaje istine i zakona, ovisna od božanskog dara. Najpoznatiji sudac starog vijeka, kralj Solomon, mudrost da sudi među ljudima zaželio je i dobio upravo od Jahve osobno.

Nije ovdje namjera da se potanko izlaže povijest država i prava, niti da se precizno prikazuje evolucija odnosa između religijskih organizacija i sudova kroz ljudsku povijest: ono što je važno za naglasiti je da se s vremenom veza mijenjala i slabila. U moderno doba, od nastanka modernog koncepta građanina u središtu, odnos države i crkve većinom se definira kroz prvenstvo javne sfere, i izmještanje religije u privatnu sferu. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789) definira to u čl. 10², a Ustav SAD u Prvom amandmanu, ratificiranom 1791. godine³. U današnje doba sekularne države u svojim temeljnim pravnim aktima - ustavima - redovito deklariraju razdvojenost crkve od države. Ustav Republike Hrvatske⁴ (Ustav RH) deklarira to jasno u čl. 41 st. 1: "Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države". Budući da su sudovi dio državne vlasti, nameće se zaključak da vjerskim simbolima nema mjesta u okviru opremanja sudnica.

Pored citirane ustavne odredbe, valja spomenuti odredbu čl. 32 st. 3 Sudskog poslovnika⁵, koja glasi: "Radne prostorije ne smiju imati oznake koje bi kod stranaka mogle izazvati sumnju u nepristranost suca, službenika ili namještenika koji u njima rade." Uz, čini se, samorazumljivu

¹ Inače sačinjenog u velikoj mjeri prema uzoru na sumerski zakonik, od kojeg je malo sačuvano.

² "Nitko ne treba biti uznemiravan zbog svojih mišljenja, čak i vjerskih, osim ako njihovo iskazivanje ne remeti javni red utvrđen zakonom (...)."

³ Koji određuje da "Kongres neće uspostavljati državnu religiju niti sputavati ljude u slobodi vjeroispovjesti", iz čega se jasno razabire razumijevanje prvenstva države - kroz pravo - u odnosu na religiju.

⁴ NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10 i 5/14.

⁵ NN 37/14, 49/14, 8/15, 35/15 i 123/15.

činjenicu da su u višekonfesionalnoj sredini vjerski simboli jedne vjere u sudnici svakako podobni da izazovu sumnju u (ne)pristranost suda kod stranke druge vjere, valja primijetiti da i u konfesionalno homogenim sredinama neke maksime iz svetih knjiga mogu uznemiriti stranke: zamislimo npr. talionsko načelo "oko za oko, zub za zub" ispisano bilo gdje na kaznenom sudu, te kako bi tako nešto djelovalo na osobe kojima se sudi. Radi se, podsjetimo, o pradavnom principu⁶ koji se nalazi i u Starom zavjetu⁷, i u Kur'anu⁸.

Samorazumljivost, kako je gore deklarirana, svakako nije potpuna i opća (malo stvari to uopće jest). Osobno sam u barem dvije (koliko me sjećanje služi) sudnice u RH vidao raspelo, eminentno vjerski simbol, na zidu, odnosno na stolu suca. U posljednje vrijeme uobičajilo se na nekim sudovima da se u vrijeme Božića kupuje, u sud postavlja, i kiti božićna jelka. Suci su (suprotno uvriježenom mišljenju) također ljudi, a ljudi općenito naginju ukrašavanju prostora u kojima rade, različito tj. već prema vlastitom ukusu. Koji puta je teško objasniti neukima zašto sud ne kiti jelku, a mnoge državne institucije ne samo da kite, već i zovu svećenika da ih blagoslovi. Međutim, ukrasima u sudnici nije mjesto, a posebno to nije mjesto za vjerske simbole. Božićni praznici, utvrđeni zakonom,⁹ trebaju se blagovati tj. na njih se ne treba raditi, pa već iz toga proizlazi da se ne obilježavaju na poslu, nego u privatnoj sferi,¹⁰ u koju pripadaju i ostali izrazi osobne pobožnosti.

Nekada je Sudski poslovnik iz 1997. godine¹¹ u čl. 414 propisivao standardnu opremu sudnice. Važeći Sudski poslovnik takve odredbe nema. Ali naglasak je na riječi "standardna", što bi značilo da sve sudnice trebaju isto izgledati, impersonalno, jer ne bi trebalo biti važno tko u njima sudi, već što sudi po istom, za sve važećem zakonu. Za zakoniti izgled sudnica i cijelog suda uopće trebao bi brinuti predsjednik suda, koji u skladu s izričitom odredbom čl. 30 st. 1 Sudskog poslovnika upravlja zgradom suda. Dakle, predsjednik suda je osoba koja bi trebala, s jedne strane, brinuti da u sudnicama bude sve što je potrebno za rad sudaca i, s druge strane, da u njima ne bude ništa što bi moglo smetati bilo kome.

Svijet, općenito, nije idealno uređen, pa tako nisu niti zgrade sudova. Prema odredbi čl. 32 st. 2 Sudskog poslovnika "radne prostorije (suda) moraju sadržavati oznake iz kojih proizlazi da se njima koristi tijelo državne vlasti". Problem je u tome da se pred sudovima, kao jedna od stranaka, može pojaviti ista ta država čiji su simboli obvezan element uređenja sudnica¹², pa istaknuti državni simboli samo kod stranaka podgrijevaju skepticizam - inače kod nas čest i raširen - prema sucima i njihovim odlukama kao moguće pristranim u korist države.

Iskreno se nadam da državni grb RH, koji se mora nalaziti u svakoj sudnici u RH, kod građana i drugih stranaka ne izaziva bojazan tipa "kadija te tuži, kadija ti sudi", ili barem da ta bojazan nestaje pred kvalitetom i autoritetom presude. U svakom slučaju, država i pravo čine dijalektičko

⁶ Prvi puta kodificiranom Hamurabijevim zakonikom.

⁷ 2. Mojsije 21:24.

⁸ Sura 5, El-Maide, 45.

⁹ Zakon o blagdanima, spomendanima i neradnim danima u Republici Hrvatskoj, NN 33/96, 96/01, 13/02, 112/05, 59/06, 55/08, 74/11 i 130/11.

¹⁰ Kićenje božićnog drveta puno prije Badnjaka i na javnim površinama ukazuje ili na nepoznavanje vjerskih običaja, ili na od trgovaca inducirano konzumerističko ludilo "darivanja".

¹¹ NN 80/97.

¹² A pred upravnim sudovima redovito.

jedinstvo, jer država bez pravnog sustava ne može postojati, a pravni sustav bez državne mogućnosti prisilne provedbe presuda tek je prazno slovo na papiru, uz rijetke izuzetke¹³. Država kao garant provedbe prava je zlo, ali nužno zlo.

3. Vjerska obilježja sudaca

Europska konvencija o ljudskim pravima (1950, ratificirana u nas 1957, EKLJP) u čl. 6 deklarira pravo na pošteno suđenje pred neovisnim i nepristranim sudom. Zakon o sudovima¹⁴ propisuje u čl. 5 da sudovi u RH sude na temelju Ustava, međunarodnih ugovora, zakona i drugih važećih izvora prava. Prema odredbi čl. 14 Ustava RH svi u RH su pred zakonom jednaki, a prema odredbi čl. 26 Ustava RH svi državljani i stranci jednaki su i pred sudovima, dakle - svi ne samo da su jednaki pred zakonom već imaju pravo i na jednaku primjenu zakona, jednaku sudsku praksu u istovjetnim slučajevima. Zato i kod ocjene dokaza, koja je slobodna,¹⁵ "sudac nije slobodan od općih zakona logike, psihologije, znanosti, iskustva uopće (...). Sučevo zaključivanje mora biti objektivno prihvatljivo"¹⁶, a njegovi su zaključci stoga i podložni kontroli koja se očituje u pravu na pravni lijek.

Međutim, znanost se zasniva na spoznaji, a religija na vjeri¹⁷. Ljudski zakoni znaju se razlikovati od božjih (a i shvaćanje božjih zakona s vremenom se mijenja). Ivan Kitonić Kostajnički je 1619. godine napisao u svojoj "Metodičnoj uputi u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskog Kraljevstva"¹⁸ da se za suca traže pet osobina, od kojih su prve dvije: a) "neka bude mudar, tj. obdaren ili prirodnom razboritošću ili poznavanjem literature, da bi shvaćao zakone i znao razlučiti istinito od lažnog i lažno od istinitog" i b) "neka se boji Boga i neka u svim svojim djelima uvijek pred očima, prije i iznad svih zakona, ima Boga, da ne bi počinio ništa što bi bilo protiv Boga". Teško je ne vidjeti da druga zatražena osobina poništava prvu, dajući prednost božjim pred državnim zakonima, iako suca da provodi zakone postavlja baš država, a ne Bog. Pravo, za razliku od medicine, ne trpi prigovor savjesti¹⁹.

¹³ Nobelovac Isaac Bashevis Singer u uvodnoj bilješci u djelu "U sudnici mojega oca" navodi za Bet din (rabinski sud što sudi Židovima u vjerskim pitanjima): "Čvrsto sam uvjeren da će se sud u budućnosti zasnivati na bet dinu, pod uslovom da svijet moralno napreduje i ne nazaduje. Iako bet din brzo iščezava, vjerujem da će biti obnovljen i da će se razviti u sveopštu instituciju. On se zasniva na konceptu da nema pravde bez pobožnosti i da je najbolja presuda ona koju sve stranke prihvataju s dobrom voljom i vjerom u božiju moć. Suprotne bet dinu su sve institucije koje se služe silom (...). Oružje sudije bila je maramica koju su stranke doticale da bi pokazale da prihvataju presudu."

¹⁴ NN 28/13, 33/15 i 82/15.

¹⁵ U smislu da nije propisana zakonom vrijednost pojedinog dokaza.

¹⁶ S. Triva/V. Belajec/M. Dika, *Gradansko parnično procesno pravo*, Zagreb 1986, s. 131.

¹⁷ Tertulijanovo *credo quia absurdum*, po sadržaju jednako Kantovom zakonu koji govori da na polju razuma nije moguć dokaz o postojanju Boga, istovremeno je i najdublje vjerska i najdublje ne-vjerska izjava.

¹⁸ I. Kitonić Kostajnički (prijevod sa latinskog N. jovanović), *Metodični uput u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskog Kraljevstva*, Zagreb 2014.

¹⁹ A i medicina ga trpi samo kod prekida trudnoće, što i ne spada u "liječenje", barem ne u užem smislu. Bilo bi zanimljivo vidjeti kako bi medicina reagirala na prigovor savjesti npr. u vidu odbijanja davanja transfuzije, što neke registrirane vjerske zajednice (Jehovini svjedoci) ne odobravaju.

Pretpostavljam da se može zaključiti kako se kroz citirane norme EKLJP, Ustava i Zakona o sudovima zahtijeva da se u suđenju primjenjuje isključivo pozitivno pravo i znanstvene metode, dok bi primjena prava promatranog pod bilo kakvom prizmom – pa i prizmom vjere i njezinih propisa – bilo neustavno, nezakonito i, u krajnjoj liniji, tehnički nepravilno. Vijeće Europe u svojoj rezoluciji Opasnosti kreacionizma²⁰ u obrazovanju navelo je, između ostalog: Cilj ove rezolucije nije dovoditi u pitanje ili suzbijati vjeru – pravo na slobodu vjere to ne dopušta. Cilj je upozoriti na određena nastojanja da se vjera shvati kao znanost. Neophodno je razdvojiti vjeru od znanosti. To nije pitanje antagonizma. Znanost i vjera moraju biti sposobne postojati usporedno. To nije stvar suprotstavljanja vjere i znanosti, nego nužnost sprječavanja vjere da se suprotstavlja znanosti.

Pri tome, da se ne bismo pogrešno razumjeli, ne mislim da mnogo sudaca dolazi u iskušenje da tumači pravnu normu kroz pretpostavljeni smisao vjerske norme, pa niti većina onih koji nose ili postavljaju vjerska obilježja. Ali nije dovoljno da sudac bude nepristran, on mora i izgledati nepristrano, ne smije odavati (niti lažni) dojam pristranosti. Dojam je također važan. Pravosuđe postoji radi građana, a njihov dojam pravosuđa – npr. kroz redovita istraživanja organizacije Transparency International – relevantan je u svim zemljama svijeta (provodi se u preko 170 zemalja).

Ako sudac nosi vjerska obilježja jedne konfesije, to može izazvati sumnjičavost (u gore opisanom smislu) u kvalitetu i nepristranost suđenja kod stranaka pripadnika druge konfesije.²¹ U tom smislu i vjerska obilježja bilo koje konfesije mogu izazvati sumnjičavost u kvalitetu suđenja i nepristranost kod stranaka ateista, kojih također nije zanemariv broj. Vjerska obilježja na osobi suca zamisliva su kao nakit, kao specifična odjeća ili kao dio (ili dizajn) odjeće. Mogu biti decentna ili demonstrativna, nenamjerna ili namjerna. U svakom od nabrojanih slučajeva ona mogu biti shvaćena kao simboli, nositelji poruke. Semiotika uči da je simbol asocijativna cjelina koju čine označitelj i označeno - označitelj je sam znak, a označeno je mentalni koncept povezan sa znakom. Za ikoničke znakove značenje je određeno kulturom, ali kulture i iskustva različitih ljudi ne moraju biti iste! Kršćaninu vjerniku drag je znak križa, ali muslimanu ili židovu ne mora biti.

Vjerski simboli mogu pokušati pridodati željena „božanska“ značenja (uzvišenost, nepogrešivost, čistoća, ne-griješnost itd) osobi suca, i pretpostavljam da se baš zbog toga relativno često susreću. Ali, mogu pridodati i neželjena značenja, *značenje je u oku promatrača*. S druge strane, i osoba suca može pridodati sasvim nova značenja - željena ili neželjena - vjerskom obilježju. Tako npr. na američkom jugu, gdje je moguć utjecaj KKK, veliki križ u sudnici može imati različito značenje ovisno o boji kože suca. Kontekst također može pridodati značenje vjerskom simbolu. Nije isto značenje ovisno o tome da li ga ističe sudac u konfesionalno homogenoj, ili u multikonfesionalnoj sredini. Nije isto značenje simbola ako se radi o multikonfesionalnoj državi istog naroda, ili raznih naroda različitih konfesija. Nije isto

²⁰ Izvor na linku: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17592&lang=en>, očitavanje 23. 02. 2016.

²¹ Pa makar i iz neznanja, budući da su temeljna vjerska pravila, npr. ona koja je Bog dao Mojsiju, odnosno Musi, u visokom stupnju podudarna u judaizmu, kršćanstvu i islamu, i u visokom su stupnju inkorporirana u pozitivno pravo većine zemalja Europe.

značenje simbola ako različiti narodi različitih vjera u istoj državi žive pretežno u miru, ili ako im je povijest bremenita međusobnim trzavicama etc.

Prema odredbama čl. 89 hrvatskog Zakona o sudovima sudac se mora ponašati tako da čuva svoj ugled i ugled sudbene vlasti te ne dovede u pitanje svoju nepristranost i neovisnost u suđenju i samostalnost sudbene vlasti, a isti propis u čl. 106 upućuje na Kodeks sudačke etike²² koji „utvrđuje etička načela i pravila ponašanja sudaca radi čuvanja dostojanstva i ugleda sudačke dužnosti“. Kodeks sudačke etike, pak, u čl. 5 propisuje da je „sudac dužan suzdržati se od davanja izjava ili komentara kojima bi se u postupku mogla narušiti pravičnost suđenja i stvoriti dojam pristranosti“, što treba tumačiti kao zabranu takve komunikacije, bilo verbalne, bilo neverbalne. U Smjernicama za tumačenje i primjenu Kodeksa sudačke etike²³, dokumentu čiji je nastanak koincidirao s nastankom ovog rada, navedeno je: sučeva životna opredijeljenja, svjetonazor, njegovi osobni problemi, također ne smiju imati utjecaj u donošenju njegovih odluka. Sučeva odluka koja je posljedica njegovih osobnih problema, opredijeljenja ili svjetonazora teško može biti objektivna, a vrlo lako može ostaviti dojam pristranosti. Zato i te okolnosti moraju biti ostavljene izvan sudnice.

Naravno da su decentna vjerska obilježja bolja od napadnih, demonstrativnih. Ali, najbolje bi bilo da ih uopće nema. Dio problema moguće je riješiti uniformnom odjećom, npr. togama. U Hrvatskoj su one nekada bile propisane za sve suce, ali taj propis, kako volimo reći, „nije zaživio“, osim na Vrhovnom sudu (i na Ustavnom sudu suci nose toge), pa je s vremenom propis izmijenjen. U Republici Sloveniji toge su, u propisanim različitim bojama, obvezne za sve sudionike procesa (suce, odvjetnike i državne odvjetnike) na svim razinama.

Ako promotrimo problem s druge strane, moguće je razumjeti i da netko može smatrati da je zahtjev da se ne ističu vjerska obilježja zapravo narušavanje prava na slobodu vjeroispovijesti, garantiranog čl. 9 EKLJP. S takvom ocjenom nije se teško složiti, svakako je zabrana isticanja vjerskih simbola sucima ograničenje tog konvencijskog prava. Međutim, valja naglasiti najprije da isti taj članak konvencije i sam predviđa mogućnost ograničenja prava ako su ograničenja propisana zakonom i nužna u demokratskom društvu. Potom treba dodati i da Kodeks sudačke etike u čl. 8 propisuje da sudac radi izbjegavanja stvaranja dojma nedoličnosti sudačkom položaju mora prihvaćati i ona ograničenja koja bi se drugim građanima činila opterećujućima. Čini se da je restrikcija prava iz čl. 8 svakako razmjerna cilju koji se želi postići – zaštititi prava iz čl. 6 EKLJP.

Konačno, moguć je i argument tradicije kao razloga koji bi opravdavao isticanje vjerskih obilježja. U praksi Europskog suda za ljudska prava nedavno se našao slučaj *Latusi protiv Italije*²⁴, o mogućoj povredi prava na obrazovanje i prava na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti iz čl. 9 EKLJP isticanjem crkvenih simbola u školskim učionicama. Povreda čl. 9 izrijeком nije pronađena. Slučaj inače tek tangira ovu temu, ali je interesantno izdvojeno potvrđujuće mišljenje talijanskog suca, koje se bazira na argumentu tradicije. Taj argument ne držim valjanim. Tradicija sadrži kako dobre, tako i loše običaje. Ako ih sve zadržimo, stojimo u mjestu dok se svijet oko nas kreće. Ako zadržimo samo dobre elemente tradicije, onda ih ne

²² NN 131/06.

²³ Interni dokument koji je Vrhovni sud RH dostavio nižim sudovima dopisom br. Sv-2/15-6 od 15. 02. 2016.

²⁴ Presuda Velikog vijeća od 18. 03. 2011, zahtjev br. 30814/06.

zadržavamo zato što je to tradicija, nego zato što su dobri. Kada bi danas netko rekao da npr. žene ne mogu biti suci jer to nije u tradiciji, opravdano bi doživio jednoglasnu osudu. Isto se odnosi i na argument identiteta, koji također zaslužuje kritiku. Vjerski simbol ne može niti pomoći, niti odmoći mojem identitetu - jer ja znam tko sam - već jedino može drugome htjeti dati do znanja što ja smatram da jesam. Nije posao suca da šalje poruke takve vrste, jer sudac nije na tržištu i ne bira se od strane stranaka prema nekim osobinama, već im je nametnut od strane države koja za njegovu stručnost i neovisnost garantira. Za razliku od vjerskih simbola u zgradi suda, eventualni vjerski simboli koje bi u sudnici nosili suci nisu u direktnoj ingerenciji predsjednika sudova, ali svatko može zatražiti da o tome odluku donese sudačko vijeće.

Sudski službenici, posebno oni koji rade neposredno sa strankama, također bi se trebali suzdržavati od napadnog isticanja vjerskih obilježja, a da tomu bude tako, trebao bi se pobrinuti predsjednik suda. Napominjem da je i u parničnom, i u kaznenom postupku moguće tražiti izuzeće sudskog savjetnika – pa čak i zapisničara – zbog sumnje u njihovu pristranost.

Sve što je gore pobrojeno, sva ograničenja isticanja vjerskih simbola, odnose se isključivo na radno vrijeme i radno mjesto sudaca i sudskih službenika. U privatnoj sferi i izvan radnog vremena ograničenja ne bi trebala postojati, niti bi ih imalo smisla nametati.

4. Vjerska obilježja odvjetnika i stranaka

Državni odvjetnici, kao i suci, predstavljaju državu i zastupaju njezine interese. Sve što je gore rečeno za suce trebalo bi, *mutatis mutandis*, važiti i za državne odvjetnike. Za razliku od npr. sudaca, odvjetnika i javnih bilježnika, državno odvjetništvo je hijerarhijski organizirano, pa pretpostavljam da o pojavnosti državnih odvjetnika, jednako kao i o njihovom postupanju, obveznim uputama brigu vodi nadređeni državni odvjetnik. U kaznenom postupku moguće je postaviti zahtjev za izuzeće konkretnog državnog odvjetnika ili zamjenika ako se navedu i dokažu okolnosti koje dovode u sumnju njegovu nepristranost (čl. 32 i 37 Zakona o kaznenom postupku²⁵), o kojem zahtjevu tada odlučuje neposredno viši državni odvjetnik.

Odvjetništvo je slobodno zanimanje, odvjetnici su na tržištu, pa nikakva bitnija ograničenja ne bi niti bila primjerena. Redovito se pojavljuju u kontradiktornim postupcima, njihova stranka ih je odabrala onakve kakvi već jesu, a suprotna stranka ionako niti ne očekuje od njih prijateljsko ponašanje. U svakom slučaju, Kodeks odvjetničke etike²⁶ u čl. 7 propisuje da svojim ponašanjem odvjetnik mora služiti kao primjer humanosti, poštovanja ljudskog dostojanstva i progresivnih nastojanja u priznavanju i ostvarivanju temeljnih ljudskih prava i sloboda.

Za stranke ograničenja nema, niti bi trebala postojati. Stranka mora moći ući u sud i sudnicu onakva kakva se može kretati nesmetano po ulici, a da ne krši javni red i mir. Sud postoji radi stranaka, a ne obrnuto. Moguće je zamisliti jedino ograničenje navedenog pravila ako je to vezano za npr. utvrđenje identiteta stranke, ili sl.

²⁵ NN 152/08, 76/09, 80/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14.

²⁶ NN 64/07 i 72/08.

5. Za kraj

Poznati i cijenjeni komentator Inoslav Bešker je u Jutarnjem listu od 13. veljače ove godine napisao: „Stanje u svijetu bremenito je opasnostima. Ima, doduše, manje bijesa nego uoči drugoga svjetskog rata, pa i za hladnog rata, ali ima više mukle, tmaste rezignacije, instant mješavine za očaj iz kojega put zna voditi i u bezumlje. Ima više pozivanja na nasilje u ime vjere, u ime Boga, nego ikada u posljednjih pet-šest stoljeća.“. Krasno rečeno! Ideja niti jedne vjere nije zla sama po sebi, ali ju je lako moguće zloupotrijebiti. Ako takva mogućnost prijeti, treba je izbjeći.

Američki sudac s početka ovog teksta lako bi mogao porijeklo svoga prezimena vući od engleskog imena za Maure. Da mu se pruži sretna mogućnost da upozna svoga pra-pra-pradjeda, nakon prvobitnog čuđenja, možda bi u sudnici umjesto očenaša počeo obavljati namaz, ali kod klesanja deset zapovijedi tekst bi mu bio gotovo isti. I tu se krug zatvara. Posebne religije najčešće su samo naročiti oblici jedne opštije religije koja obuhvata sveukupnost života, samo kapele u okviru jedne prostranije crkve.²⁷ Ali, ne u sudnici. Treba znati i moći razdvojiti svoje javno i privatno vrijeme. Dati Bogu božje, a caru carevo, kao što se onomad lijepo izrazio sin stolara i gospođe iz Međugorja.

²⁷ E. Durkheim, *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd 1982, s. 41.